

Stien i ytre og indre landskap

Av Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark, Phd.student ved UMB (universitet for miljø og biovitenskap)

Essay skrevet i forbindelse med forskerkurset: "Naturopplevelse, forvaltning og tilrettelegging" ved UMB 2005

Vi smører niste, pakker sekken og drar på tur! "Ut på tur på nordmenns vis" som Tove Nedrelid skriver (Nedrelid 1993). De aller fleste følger stiene; gamle stier som har vært der siden tidenes morgen, merkede stier som leder oss frem til et "sted" – for eksempel en topp, en hytte, et fuglereservat, en innsjø. Vi går på tur og "turen" skal gjøre noe med oss, vi skal oppleve naturen, bli friske og glade, ydmyke overfor skaperverket, miljøbevisste, norske og så videre. Vi går på stiene det er stiene som viser oss veien og leder oss "ut i naturen", gjennom landskapet til "stedene" vi vil oppsøke.

Stiene er således helt sentrale for vår opplevelse av naturen, uten at vi nødvendigvis tenker så mye over det. De danner en grunnleggende forutsetning for turen, og det er på mange måter gjennom vår vandring på stiene, at vi skal oppnå alt det turen skal gjøre med oss. Umiddelbart oppfatter vi ikke stien som gjenstand for vår tur, stien er jo bare der, det er ikke stien vi er kommet for å oppleve, stien er jo "bare" en sti som skal lede oss frem til det som det handler om. Samtidig er stien kanskje en av de viktigste faktorer i vår opplevelse, den er med oss hele tiden og hvis vi kommer bort fra den blir vi kanskje litt i villrede og vil fryktelig gjerne finne den igjen! Slik sett danner stiene den umiddelbare konteksten for opplevelsene og det betyr at vi må spørre oss hva en sti egentlig er, og hvilken rolle stien spiller for vår opplevelse og forståelse av natur.

Dette essayet er en del av et nødvendig avklaringsarbeid i forbindelse med mitt prosjekt om naturopplevelsens iscenesettelse gjennom tilretteleggingen av turstier. Hvordan turstiene danner grunnlaget for bestemte måter å oppleve og å forstå natur på, og hvordan dette spiller sammen med kulturelle koder for å forstå både turstier og turgåing som fenomen, og videre individets meningsskaping i møtet med turstien. Etter hvert som jeg har lest og tenkt og tenkt og lest står det klart for meg at jeg beveger meg inn i et område hvor alt er relasjonelt, alt er vevet sammen og hver del av turstiens iscenesettelse ikke lar seg analysere og beskrive isolert. Grunnleggende handler dette om "menneskets væren i verden," om end kun væren i en del av denne verden – turstien. Det finns mye teori som kan anvendes for å gi perspektiv på menneskets opplevelser knyttet til turgåing og i et essay som dette vil det være helt umulig å skape et overblikk over alt som kan ha relevans. Min ambisjon er derfor kun å gi et innblikk i, og en avklaring av, stien som fenomen. Dette essay tar utgangspunkt i og skal gi perspektiver på spørsmålene: Hva er en sti? Hva skjer i møtet mellom menneske og sti?

Gjennom mitt arbeid med dette essay er det blitt klart for meg at en sti er et fenomen som både i praksis og teori binder sammen menneske, kultur og natur. Gjennom en analyse av turstien er det mulig å belyse hvordan utvikling og utviklingsprosesser i kulturen, i landskapet og i mennesket henger nært sammen, er vevet inn i hverandre og delvis betinger hverandre. Det er min ambisjon å gi perspektiver på relasjonen mellom sti og landskap, mellom sti og kultur og hvordan disse er vevd inn i hverandre. Dernest er det min ambisjon å tydeliggjøre forskjellige dimensjoner i møtet mellom menneske og sti. For det første hvordan vi kan forstå "møtet" mellom menneske og sti med utgangspunkt i fenomenologien. For det andre hvordan

vi med bakgrunn i den utvikling og de utviklingsprosesser som har skapt stien kan belyse hvordan stien har et utviklende og formende potensial i forhold til mennesket i møtet med stien. Dette tydeliggjøres helt mot slutten i essayet gjennom perspektiver på at forvaltning ikke kun bør forstås som en forvaltning av kultur og natur, men like mye som en forvaltning av opplevelser og måter å forstå natur på. Forvaltningen ses parallelt til pedagogikken for å få grep om de utviklende og formende potensialer dagens turstier har iboende.

I essayet bruker jeg begrepene natur, naturopplevelse, naturforståelse, naturlandskap, landskap, kulturlandskap og kultur uten å avklare dem i noen særlig grad. Det er alle begreper som analytisk ikke er entydige og som anvendes forskjellig innen forskjellige fagtradisjoner. Når jeg anvender begrepene her anvender jeg dem i tråd med den fagtradisjonen jeg henter perspektivene fra. For eksempel bruker en begrepene natur og naturopplevelse innen friluftslivsforskningen, hvor en innen landskaps- og fritidsforskningen heller ville brukt begrepene landskap og landskapsopplevelse om det samme. Jeg opplever ikke at den litt unyanserte bruken av begrepene skaper stor forvirring og i et essay av denne størrelse har jeg valgt å leve med utydeligheten. I mitt videre arbeid derimot blir helt vesentlig å avklare begrepene og bruke dem mer entydig.

Stien

De fleste av oss tenker alminneligvis på stiene som spor etter menneskelig aktivitet og har en oppfatning av at de har vært her siden tidenes morgen. De første stiene var kanskje dyretråkk, men så snart mennesket kom og inntok landet og ble bofaste, så kom også stiene. Stiene skaptes gjennom menneskelig aktivitet, føtter som gikk, dyr som ble ført til seters. De var forbindelseslinjer mellom betydningsfulle steder i landskapet, de hadde et formål. De gamle stiene viser en måte å lese landskapet på. De beveger seg gjennom landskapet med en form for letthet – de går aldri i en rett linje, korteste vei mellom to punkt. De går der det er lettest å ta seg frem til fots, eller på hesterygg, med en slags innebygd balanse og rasjonalitet i forhold til energibruk og tidsbruk. De gamle stiene er fortellinger om menneskenes liv, arbeidslivet. De er vitnesbyrd om hvordan menneskene har brukt naturen, hvordan de har forholdt seg til naturen. Dagens stier har ikke den nære sammenhengen med vårt arbeidsliv. Selvfølgelig bruker vi stier som har deres opprinnelse knyttet til arbeidslivet, men stiene vi bruker er knyttet til fritidslivet. Stiene knyttet til fritidslivet planlegges og tilrettelegges med det formål at de skal å gi mennesker en mulighet for å komme seg ut på tur. De seneste 30 år har det vært en stigende tilrettelegging av stiområder, spesielt i nærområdene til de større byer (FAFO, mfl).

En sti er kanskje ikke bare en sti. Beskrivelsene ovenfor peker i retning av at det finnes minst to slags stier. Den ene er de stiene som har gått gjennom landskapet helt fra tidenes morgen og den andre er de stiene vi anlegger i dag. Den ene er knyttet til menneskers daglige liv og arbeid i naturen, knyttet til nytte og nødvendighet. Den andre er knyttet til menneskers fritid og er dermed til opplevelse og rekreasjon. Den første stitype er knyttet til det lokale, til de mennesker som bor og lever akkurat der hvor stien går. Disse stiene kan oppfattes som organiske, forstått på den måten at de er skapt gjennom lang tids bruk av et landskap i ett samspill mellom menneske og landskap. Den andre stitypen er knyttet til en sentral planlegging og forvaltning, hvor stien anlegges som et bevisst og planlagt prosjekt. Det finnes bøker med retningslinjer om hvordan en sti skal tilrettelegges for at få flest mulig folk ut i naturen i fritiden. Stiene merkes, de skal ha jevn stigning, være min. 1 m bredde, det kan

fjernes røtter fra trærne som går over stien, det kan evt. gruses, legges ut klopper osv.¹ En rekke tiltak skal gjøre det enklere for mennesker å ta seg frem. De gamle stiene kan også inngå i de bevisst planlagte stisystemer og er da knyttet til opplevelsen av det historiske landskapet. I turbeskrivelsen står det ofte noe slikt som: ”stien skal også minne oss om tidligere tider og gi oss respekt for det livet som menneskene i dette karrige og uveisomme landskap har levd”.

I nettverket av stier i dette land er aktiviteten til menneskene således avleiret gjennom mange generasjoner. På deres ferd langs stier og veier forflytter mennesker seg fra sted til sted. Stedene utgjør både utgangspunkt og bestemmelsessted for ferden, stiene forbinder. Enhver sti er akkumulerte avtrykk av menneskers utallige vandringer, samtidig som stiene pålegger menneskene et vanemessig bevegelsesmønster i landskapet (Ingold 2000).

Allerede nå tegner det seg altså forskjellige konturer av stiene, de er ikke like, de har forskjellige utgangspunkt og forskjellige formål, men de har det felles at de på den ene eller annen måte er knyttet til menneskers ferdsel og opphold i naturen.

I et forord til en liten bok om gamle veger på Rauland står:

”Nyvegen skjer seg beint fram i lende, brei og fin, rask og god å køyre. Han høyrer vår tid til; Fart, Forandring, Framover. Men nyvegen har ikkje rom for vandraren. Gamlevegen som kroker seg fram, attgrodd og gløymt, blir leita fram att. Og far etter dei som fór her, og minne om dei som budde langs vegen, blir levande att. Gamlevegen har så god tid. Han roar også oss ned og gjev rom for ettertanke. ”den gamle vegen er som en tanke, du aldri riktig får tenkt til ende” seier Einar Skjæråsen”

Forordet etterlater oss med to indre bilder av helt ulike landskap preget av to helt ulike holdninger til landskapet.² Stien er i landskapet og går i gjennom landskapet – stien er et landskap.

Vi tenker på stien som en fysisk realitet, et spor som er synlig i landskapet, men kanskje er det på sin plass å minne om at ikke alle stier gjennom landskapet materialiserer seg slik. Aboriginerne var i stand til å finne veien gjennom en barsk og uveisom natur ved å memorere og følge ”sanglinjer” – en innviklet serie av sangsykluser som identifiserte landemerker en trengte å passere for å komme dit en skulle. På samme måte vet vi at samene har tatt seg frem gjennom landskapet – via sanger og fortellinger om ”stien”. Stien er således også nedfelt i kulturen som en imaginær sti. ”Stien” oppstår i det den blir gått av noen, og noen stier blir spor i landskapet, når de er gått av mange nok.

Stien som landskap

For å forstå stien som landskap, blir første spørsmål: ”hva er et landskap?” ”hvordan skapes landskapet?” og ikke minst ”når blir naturen landskap?”

¹ Se for eksempel Stier, løyper og turveier. Kulturdepartementet / DN. Universitetsforlaget 1991

² For den som har lyst til å lese en malende fortelling om den nye og den gamle vei kan jeg anbefale ”Veien” skrevet av Peter Wessel Zapffe

Her er det flere innfallsvinkler som synes sentrale innen bla. landskapsarkitektur, geografi og antropologi. Innen disse områdene har jeg funnet et utall av relevant forskning som gir perspektiv på forståelsen av landskap, natur og kultur, menneskets relasjon til landskapet, samt individuelle og kulturelle meningssystemers betydning. Utgangspunktet bygger på en overbevisning om og forståelse av at det er en indre sammenheng mellom menneske og landskap. Dette har ikke alltid vært like selvfølgelig som jeg fremstiller det her. Slik jeg oppfatter det har det i løpet av især de siste 20 årene vært et oppgjør med en dualistisk, naturvitenskaplig tenkning, når det gjelder forståelsen av landskapet og relasjonen mellom landskap, kultur og individ³.

Forståelsen av landskapet som begrep endrer seg fra en forståelse av landskap som et primært scenisk og visuelt uttrykk som; "A landscape is a cultural image, a pictorial way of representing or symbolising surroundings" (Daniels & Cosgrove 1988:1 i Ingold 2000 s.191) til en forståelse av at landskapet er "menneskets sansbare omgivelser i vid forstand" (Krogh 1995 s.5 i avsnittet landskapets fenomenologi)

Landskap er spenningsfeltet mellom menneske kultur og natur

Tim Ingold (2000) tydeliggjør landskapsbegrepet gjennom å kontrastere det til begrepene *land*, *natur* og *rom*. Gjennom denne kontrastering setter han fokus på landskapet som våre omgivelser og landskapet som "form". Han forstår landskapet som *form* på samme måte som kroppen beskriver formen på en organisme, beskriver landskapet formen på "verdens være". (Ingold 2000)

"The concept of landscape, by contrast, puts the emphasis on *form*, in just the same way that the concept of the body emphasises the form rather than the function of a living creature. If the body is the form in which a creature is present as being-in-the-world, then the world of its being-in presents itself in the form of landscape." (Ingold 2000, s. 193)

Ingolds poeng er, slik jeg ser det, å tydeliggjøre den indre sammenhengen mellom menneske og landskap. Katarina Saltzman uttrykker det slik: "Landskapet er ikke natur, landskapet er ikke kultur, som tankefigur befinner landskap seg midt imellom det materielle og mentale, midt mellom natur og kultur – en dialektisk posisjon. I landskapet finns en dialog mellom ide og materie, mellom før og nå og mellom natur og kultur". (Saltzman 2001)

Landskapet oppfatter jeg som spenningsfeltet mellom individ, kultur og natur. For å tydeliggjøre menneskets plass i spenningsfeltet bruker Ingold begrepet "dwelling" om menneskets være i landskapet. Dwelling betyr direkte oversatt at vi er bosatt i landskapet, og gjennom vår kroppslige og brukende omgang med landskapet formes både indre og ytre landskap i forlengelse av og sammenheng med hverandre, de kan ikke skilles.(Ingold 2000) I begrepet dwelling ligger også betydningen "å dvele ved noe" og slik sett mener jeg at det samtidig understreker individets nærvær, det å være tilstede, begrepet understreker at skillet mellom natur og kultur opphører. Krogh uttrykker denne prosessen som "landskaping".

³ her tenker jeg spesielt innen forvaltningsforskningen, landskapsforskning (forskning på kulturlandskap), miljøforskning, geografi mv. for eksempel på Geelmuyden 1989, Ingold 2000, Krogh 1995, Mels 1999, miljøet i Lund; Löfgren (1979, 1981), Saltzman 1997, 2001, Hornborg 1997, 2000, Frederiksson 1997 og Svensson 1997. Innen antropologi, filosofi og sosiologi har fokus vært mer på menneske og natur enn menneske og landskap slik jeg oppfatter det.

”Landskaping omfatter menneskers forhold til omgivelsene, både deres forståelse og deres faktiske bruk og utforming av omgivelsene” (Krogh 1995)

Landskaper er altså formet av mennesker både som faktisk materialitet og som mentale landskap, skapt i naturen gjennom kulturen. Gjennom vår kroppslige omgang med, bruk av og væren i naturen skapes landskapet både som fysisk realitet og som symbolske og mentale bilder og forestillinger. Mennesket er ikke atskilt fra landskapet, landskapet er ikke det der ute og mennesket oss her inne. Vi er landskapet og landskapet i oss. Ingolds legemliggjøring av landskapet setter i mine øyne fokus på det økologiske og helhetlige, at det her er tale om verdens enhet og tingenes indre sammenheng. Denne relasjonelle (økologiske) måte å forstå mennesket i landskapet finner jeg fruktbar som et utgangspunkt for en fenomenologisk forståelse av turstiene og menneskets opplevelse av (tursti)landskapet.

Men det er et landskap i stadig utvikling

Ingold bruker videre begrepet ”landskapets midlertidighet” (temporality of the landscape) til å sette fokus på sammenhengen mellom tid, landskap og landskaping. Dette setter det fokus på det midlertidige ved den menneskelige samhandling med landskapet, det åpner for å forstå landskapet ikke kun i en kontekst av nåtid, men også i en relasjon til fortid. Landskapet er i stadig forandring både som fysisk realitet og som mental og kulturell forestilling.

Landskapets midlertidighet åpner for å tydeliggjøre hvordan ulike dimensjoner er tilstede i landskapet til enhver tid. Dimensjoner som hver især åpner for ulike forståelser av landskapet og som hver især legger igjen kunnskap, eller forventninger til det som oppstår i møtet mellom menneske og landskap. Jeg tenker her på de forståelsesdimensjoner som ligger i begrepene historiens landskap, produksjonslandskapet, fritidslandskapet, kulturlandskapet, troens landskap etc. Alt etter hvilket perspektiv vi velger fremstår landskapet i et spesielt lys til en hver tid.

Historiens landskap viser seg gjennom spor i landskapet og kunnskap om tidligere tiders bruk av landskapet. De tidligste spor dateres tilbake til oldtiden; gravhøy, fangstgraver, helleristninger m.v. Kulturlandskapet er formet gjennom århundre etter århundre via menneskets praktiske bruk; bosetting, husdyr på beite, jordbruk, skogsdrift etc. Fysiske spor i landskapet forteller historiene om levd liv, om de som var bosatt i dette landskap. I dagens samfunn er det fortsatt bosettingsmønstrene som preger landskapet – byer og tettsteder, industri, høgspenteledninger, veier, demninger, broer og så videre. Fritidens bruk av naturen setter sitt preg på landskapet gjennom hytteutbygging, alpinanlegg, turstier, golfbaner, hoppbakker, idrettsanlegg m.v.

Stien som kultur

Stiene gjennom landskapene kan, på samme måte som Ingolds betrakter landskapets midlertidighet, betraktes ut fra stienes midlertidighet. Stiene er da ikke kun den helt isolerte sti, men stien innfelt i det landskap som omgir den. Dagens tilrettelagte stier gjennom landskapet kan i lyset av ovenstående landskapsforståelse forstås like mye som en vandring i kulturen som i naturen. Stiene tilrettelegges så de går igjennom de ulike dimensjonene i det midlertidige landskap, stiene går gjennom fortellingene i landskapet både i tid, sted og mentalitet. Stiene gjennom et landskap har deres egen historie, de forteller om menneskets

væren i dette landskap til ulike tider og de forteller om disse menneskers brukende omgang med landskapet. Stien og landskapet forandrer seg, men historien lagres i stien og landskapet som fortellinger, en krønike om levd liv. Våre oppfattelser og opplevelser på stiene bygger på tidligere bruk av og forestillinger om landskapet. En sti har sin betydning og sin væren til en hver tid – midlertidig. I den sammenhengen er det vesentlig å være oppmerksom på tidsdimensjonen som er knyttet til de ulike stiene, hvor de organiske stiene formes gjennom lang tids bruk av landskapet, skapes de tilrettelagte stiene på kort tid først på et kart og dernest i landskapet. Tidsdimensjonen tydeliggjør at den organiske stien formes *av* menneskene og den tilrettelagte stien skapes *for* ”noen” (underforstått mennesker som evt. vil bruke den).

Stien er midt i landskapet, turstien er uløselig forbundet med naturen og landskapet, den er innfelt i landskapet, samtidig er stien et kulturelt uttrykk. Den er likeså uløselig knyttet til kulturen som til landskapet. Videre er den også direkte forbundet med mennesket, gjennom menneskets handlinger og væren på stien skapes den både som fysisk realitet og som kulturell konstruksjon. Stiene er kultur, de er materialiseringer av ulike måter å forholde seg til natur på. De tidlige stienes tette sammenheng med nytte og nødvendighet setter sitt preg på stiene, de følger en formålsrasjonalitet knyttet til det daglige livet – det var nødvendig å ta seg til fjells med buskappen om sommeren for å overleve, det var nødvendig å frakte ned ost og smør til bygda for å selge det. Bondekulturen nedfeller seg i landskapet og i stiene gjennom en bruks- og handlingskunnskap. Dagens tilrettelagte stier følger en annen formålsrasjonalitet, de er knyttet til en diskursiv bevissthet⁴ og den akkumulerte kunnskapen i forvaltningen. Kunnskap om for eksempel naturens tålegrenser, ulike arters levevilkår, tidligere tiders bruk av naturen, kulturminner blandet med praktisk kunnskap om materialbruk til tilrettelegging (klopper, grus, drenering osv.), praktisk vedlikehold. Videre er det kunnskapen om hvor folk går, hva de søker i naturen, hvilke interessekonflikter som evt. kan oppstå når en tilrettelegger; kampen om arealene etc. kombinert med kulturelt forankrede ideer om hva som skal oppleves og erfares nedfelles i stiene. Disse stiene materialiserer således en form for bevisst og mer refleksiv kultur.

De færreste stiene i dag er knyttet til dagliglivet i forståelsen de daglige gjøremål knyttet til arbeid og livets opphold. Stiene er, uansett om de har deres opprinnelse i tidligere tider eller er tilrettelagt i vår tid, primært knyttet til fritiden og fritidslandskapet, til opplevelse og rekreasjon. Det er i denne betydning, som tursti, jeg forholder meg til stien. Turstiene er på mange måter et skjæringspunkt mellom de gamle stiene og de nye tilrettelagte stiene og det skjer ofte en gjenetablering og ny tilrettelegging av de gamle stiene når de skal bli turstier. Det er naturligvis snakk om en glidende overgang mellom de organisk fremvokste stiene og de tilrettelagte stiene.

Turstiene er i landskapet og turstiene er landskap, de binder natur og kultur sammen. Ser vi turstiene som kultur må vi spørre oss hva meningen er med dem? Går vi til forvaltningen, turistforeningene, st. meldingene om friluftsliv, alle bøkene om friluftsliv i skog og fjell forteller de alle om stiene – om hvor de går, hva som kan oppleves, hvor lange de er etc. De skaper forventninger til hvordan opplevelsen blir, de sorterer ut hva som er vesentlig, de sosialiserer oss til måter å møte naturen på også når det gjelder klær og utstyr som bør være med. Stiene selv er mettet med tause forventninger til hva som skal skje når vi går på tur. Det ligger rekke etter rekke av kulturelle koder for hvordan vi skal forholde oss på en tursti, noen nedskrevne, noen usagte, og noen ligger som forventninger og budskap i landskapet, i måten

⁴ En diskursiv bevissthet er knyttet til vitenskaplige forståelsesformer og begrepsverdener. Denne form for bevissthet brukes ikke sjeldent til å gi legitimitet til konkret forvaltning og tilrettelegging gjennom et skjær av vitenskaplighet.

stien er tilrettelagt på. Vi begynner sjeldent å spille fotball eller å danse gammeldans på turstiene. Stiens tilrettelegging er en bruksanvisning til hva som skal foregå.⁵ Sentralt i både beskrivelsene og i den faktiske tilrettelegging er naturligvis de kulturelle menings- og betydningssystemer.

Når vår tids forvaltere tilrettelegger turstier for friluftsliv (og dermed for opplevelse av landskapet og alle de dimensjoner som åpenbarer seg i møtet med landskapet), så gjør de det ut fra bestemte forutsetninger i vår tid. En tursti er ikke bare en tilfeldighet, den er et resultat av en rekke faktorer som er til dels åpenlyse og til dels skjulte eller ubevisste. Hvordan skal vi betrakte den oppgaven dagens forvaltere står overfor, når de skal tilrettelegge turstier? Hvordan trer de ulike landskap frem? Hvilken historie legges det vekt på å fortelle?

Stiens tilrettelegging

Jeg ser forvaltningen og tilretteleggingen av turstier i vår tid i stigende grad som eksplisitt planlagte landskap, preget av vitenskapens forståelse av natur og landskap. ”Det moderne landskap formes i stadig stigende grad av eksperter og myndigheters distanserede begrepsverdener” skriver Hornborg (Hornborg 1997) Han skjelner mellom det eksplisitt planlagte landskap og det spontant og organisk fremvokste landskap.

Det spontant og organisk fremvokste landskap fremkommer gjennom menneskers praktiske omgang med og bruk av naturen, det skaper grunnlaget for en praktisk bevissthet. Hvorimot det eksplisitt planlagte landskap – vitenskapens landskap fordrer en diskursiv bevissthet. (Hornborg 1997) I vår tid er det en tendens til at det diskursive dominerer over det praktiske. I denne sammenhengen ser jeg det som sentralt å stille spørsmål om hvilke former for kunnskap som taes i bruk og hvilken form for bevissthet som legges til grunn for valg og avgjørelser i tilretteleggingen av et turstiområde?

Så langt i mitt arbeid synes jeg det kan virke som om den praktiske tilrettelegging av turstier først og fremst bygger på den akkumulerte erfaringskunnskap som finnes i forvaltningen. Leser man ulike retningslinjer for tilrettelegging er disse meget praktisk rettet mot konkrete fysiske tiltak i naturen – grusing, klopper, bruer, merking, skilting osv.⁶ Dette virker som en utpreget deskriptiv tilnærming som har et konkret praktisk sett av normer og kriterier for hvordan stiene skal utformes, uten at det reflekteres noe mer over de grunnleggende årsakene til at forvaltningspraksisen ser akkurat slik ut. Videre kan det synes som om store deler av forvaltningen har vært og kanskje fortsatt er tuftet på en naturvitenskaplig tenkning og et positivistisk kunnskapssyn, blandet sammen med synet på ”naturen som sårbar” og bevaringstanken både i forhold til natur og kulturlandskap.

*”Arbeidet med fysisk tilrettelegging for friluftsliv har i seg et dilemma mellom på den ene side å bevare natur- og kulturlandskap med minst mulig inngrep, på den annen side å legge til rette for at befolkningen skal kunne utøve friluftsliv. Det gjelder valg av områder som tilrettelegges, valg av tiltak og vektlegging av hvordan tiltakene utføres. Overordnet miljøhensyn må være utgangspunktet for **hvorvidt** vi tilrettelegger, og **hvor** vi velger å tilrettelegge. Hensynet til dyreliv, planteliv, landskap, vannmiljø*

⁵ Se for eksempel Tangen (red.) 2004, Kyststien – tre perspektiver, Bischoff 2001, 2002

⁶ Se for eksempel: Stier, løyper og turveier. Kulturdepartementet og DN 1991, Planlegging og tilrettelegging for friluftsliv. Norland Fylkeskommune 1992. Tilrettelegging for friluftsliv på Statsskog SF's eiendommer. Statens Landbruksbank 1996

*og kulturminner vil av og til bli best ivaretatt ved **ikke** å tilrettelegge, av og til **ved** å tilrettelegge. Kanalisering av ferdsel og aktivitet utenom sårbare plantesamfunn og viltområder er eksempelvis viktig for å hindre uheldig slitasje og forstyrrelse. Det er også et mål å unngå at tilrettelegging bidrar til å redusere naturopplevelsen i et område.” (DN 1993)*

Det kan se ut som at det er en tendens til at hensynet til naturen og kulturminnene danner det egentlige grunnlag for hvordan det tilrettelegges. Ut fra ideal om og gjeldende praksis i forhold til hva som må beskyttes og vernes og hvordan det gjøres best, taes beslutningene – og det er kanskje helt nødvendig? Men vi må spørre oss hvilken betydning det har for mennesket, hvilke budskaper rommer det, hvilken fortelling om naturen, kulturen og mennesket kommer frem? Hva hvis vi ønsker en helt annen fortelling – hvordan ville tilretteleggingen da skulle være? Et tanke eksperiment kunne være en tilrettelegging for at mennesker skal gjenoppleve å være forbundet med verdens altet, en tilrettelegging for meditativ og følelsesmessig samhørighet med landskapet – naturen og kulturen, før og nå etc. I et modernitetskritisk perspektiv hvor mennesket søker tilbake til noe opprinnelig, noe ekte og hvor mange søker rotfeste i et komplekst samfunn preget av en rekke (eksistensielle) livsstils sykdommer som stress, utbrenthet, selvmord blant unge, fedme innaktivitet osv. Er det kanskje det ”menneskelige” eller ”eksistensielle” vi trenger å tilrettelegge for?

Med dette vil jeg blott sette fokus på *hvor* annerledes det går an å tenke mål for tilrettelegging og hvilke hensyn som kan være i fokus. Dermed ønsker jeg også å sette opp en kontrast som kanskje kan tydeliggjøre hvordan forvaltning og tilrettelegging i dag er preget av en bestemt måte å tenke på som i høg grad synes preget av en diskursiv, naturvitenskaplig bevissthet.

Hovedspørsmålet for meg i det videre arbeid blir for det første å forstå hvilket grunnlag forvaltningen i dag bygger på når det tilrettelegges nye turstiområder, for deretter å problematisere dette i forhold til et fenomenologisk (og holistisk) utgangspunkt for at forstå verden.

Sett i sammenheng med perspektivene på hvordan landskapet skapes gjennom menneskets brukende omgang med omgivelsene og spørsmålet om hvordan en naturvitenskaplig tenkning innen forvaltningen materialiserer seg i for eksempel tilretteleggingen av turstiene, blir det gjensidige forhold mellom menneske, kultur og omgivelser aktualisert. Jeg ser dette i tråd med Østerberg (1998) som en sosiomateriell tilnærming hvor det legges vekt på at menneskets omgivelser er sosiomaterielle, hvilket vi si at omgivelsene, naturen og landskapet bærer spor etter menneskets virksomhet, de er preget av samfunnslivet. Videre fremstår turstiene som sosiomaterielle handlingsfelt, hvor stiene skaper grunnlaget og konteksten for handlingen, hvor stiens faktisitet⁷ på et vis henvender seg til menneskene i feltet som svarer tilbake med sin atferd. Atferd er knyttet til det personlige til det enkelte individ. Hvordan vi som enkeltindivider møter stien preges av det vi har med oss inn i situasjonen; ulike personlige forhold, bakgrunn, erfaring, minner, kulturell tilhørighet etc. (se for eksempel Jones 1998, Østerberg 1998, Simonsen 1993, 2001).

Stilandskapet må med andre ord leses og forstås i og igjennom sin kontekst, hvor konteksten er både historisk og temporær, arbeid og fritid, natur og kultur og foranderlig alt etter hvem som sanser og opplever. Hvordan turstiene danner grunnlaget for bestemte måter å oppleve og

⁷ stiens faktisitet kan forstås som stiens grunnlag, de betingelser stien som danner stien, og som gir forskjellige muligheter og begrensninger i situasjonen. Faktisitets begrepet knytter seg både til person og situasjon. Se Østerberg 1990

å forstå natur på og hvordan dette spiller sammen med kulturelle koder for å forstå både turstier og turgåing som fenomen og videre individets meningsskapning i møtet med turstien.

Turgåerens sti

Individuelle ståsteder mht. opplevelse og forståelse av natur er viktige for å forstå hva eller hvilke elementer møtet mellom individet og turstien inneholder. Hvilke utgangspunkter kan bidra til å gi beskrivelsesgrunnlag for forutsetningene for den enkeltes opplevelse og forståelse av naturen slik den fremstår gjennom en tilrettelagt tursti? Alle individer er på en og samme tid biologiske (vesener) og sosiale (aktører) som er konstituert i og igjennom deres relasjon til et sosialt rom. De er samtidig situert i tid og rom.

Hvert enkelt individ kan karakteriseres ut fra sin plassering; biologisk og personlig, i det fysiske rom og i det sosiale rom. Det biologiske går på faktorer som kjønn, alder, fysisk funksjonsnivå / kapasitet. Det personlige omfatter vår "livshistorie", det er vår tro, vår overbevisning og mentale forestillinger om livet. Det er barndommens og sjelens landskap. Det går på våre følelser, evner, kunnskaper, ferdigheter, erfaring og forventninger. Det fysiske rom beskriver utgangspunktet i den enkeltes "fysiske plassering i verden" – bosted, arbeidssted, fritidssteder, feriesteder etc. Det sosiale rom omfatter kategorier som kultur og klasse, oppvekstvilkår, utdanning /fag og interesser mv.

Alt dette sammenfattes naturligvis i den enkeltes livshistorie og lar seg ikke deles opp og kategoriseres i det virkelige livet, men for oversiktlighetens skyld kan noen kategoriseringer hjelpe oss med å få et blikk på de enkelte deler i helheten. I det virkelige livet utfolder livshistorien til ethvert menneske seg som en vedvarende prosess vevet inn i en kontekst av landskap, kultur og sosiale relasjoner og personlige erfaringer. Naturen og landskapet danner på mange måter grunnleggende vilkår for vår væren i verden, både som enkelt individer og som kulturelle fellesskaper.

Uansett hvor mye kulturell påvirkning som danner grunnlaget for et menneskes tolkning av en turopplevelses betydning, er det gjennom kroppen og i den direkte og umiddelbare samhandling med omgivelsene at turen og landskapet erfares (jvf. Tordsson 2003). Hvilket også minner oss om at et og samme fysiske miljø ofte oppleves og forstås ulikt for ulike mennesker (Jones 1998, Simonsen 1993, 2001).

Vi har en urskog av turberetninger som forteller om menneskers møte med naturen gjennom ulike handlingsformer og med ulike formål, alt fra krevende strabasiøse fysiske utfordringer i fjellveggen til meditative stunder ved bålet i skogens stille dyp. Det som går igjen i beskrivelsene uansett handling er på mange måter det kroppslige og relasjonelle. Kroppslig er det for eksempel gleden ved å bruke kroppen og oppleve fysisk slit. Det er roen i kroppen, avslappetheten, en annen rytme enn i hverdagen ellers, som synes sentralt. Relasjonelt er det for eksempel opplevelsen av helhet, samhörighet med naturen, naturens storhet, som går igjen (se for eksempel Vågbø 1993, Bischoff 1996, Vorkinn m.fl. 2002, Tordsson 2003).

Det er mange teorier som kan gi perspektiver på hvordan vi kan tolke og forstå "turgåerens sti". Turgåerens sti kan beskrives som et "møte", en "situasjon", et øyeblikk. Det er samspillet av faktorer i hvert eneste øyeblikk som utgjør opplevelsen. I følge Lorenzer er den primære måte å oppleve på scenisk. Vi opplever ikke verden i deler eller enkeltstående

segmenter, men i helheter. Enhver daglig opplevelse erfares innenfor panoramaet av en levende verden hvor alle de enkelte erindringsspor er momenter i komplekse situative scenerier (Nagbøl 2002). Tar vi på alvor at det møtet eller den situasjonen som oppstår idet enkeltindividet går en tur på en tursti, er en kompleks helhet, må vi spørre oss hvilke perspektiver som synes sentrale og hvordan de spiller sammen.

Ser vi isolert på ”møtet” mellom enkeltindividet og turstien er det mulig å se det slik; enkeltindividet møter turstien for det første med noe som er individuelt og personlig. Det individuelle og personlige referer til hvem vi *er*, våre karaktertrekk, temperament, personlighet, verdier mv. Dernest bærer vi en kultur med oss i sekken, alt det vi har med oss ”bakfra” inn i situasjonen av tidligere erfaring, utdanning, kulturell bakgrunn, verdier og holdninger, preger oss, og preger den måten vi møter stien; forventninger, intensjoner, fokus etc. Selve stien og stiens omgivelser utgjør faktisiteten vi står overfor, eller rettere involveres i eller møter, ”det som kommer oss i møte forfra”. Faktisiteten består som tidligere beskrevet av kultur nedfelt i naturen og kan beskrives som stiens sosiomaterielle handlingsfelt. Faktisiteten er med andre ord naturen stien går i gjennom, det er landskapet – de kulturelle spor, det er den fysiske tilrettelegging, det er vær og vind og føre, det kort sagt hele stiens kontekst.

”Møtet” kan med andre ord beskrives gjennom for det første det som personen bringer med seg inn i situasjonene ”bakfra”, for det andre det individuelle og personlige og for det tredje det som kommer en i møte ”forfra”. Teoretisk tror jeg en er nødt til å nærme seg dette gjennom ulike teorier, jeg tror det er vesentlig å bygge bro mellom ulike teoretiske retninger som tradisjonelt sett har vært oppfattet som uforenelige (eks. fenomenologi og konstruktivisme).

For å gripe det innefra kommende som preger møtet ønsker jeg å bruke teorier og perspektiver som kan gi oss grunnlag for å forstå det individuelle og personlige; teorier om opplevelsen gjennom kroppen, teorier som gi oss en dypere forståelse av individets meningsdannelse og teorier som gir perspektiver på ulike kvaliteter knyttet til opplevelsen.

Først og fremst ønsker jeg å bruke Merleau-Ponty. Merleau-Ponty (1994) tydeliggjør at kroppen er vårt utgangspunkt for all sansning, alle våre opplevelser er forankret i den sansende kropp. Det er gjennom kroppen at verden erfares. Forståelsen er at menneskekroppen åpner seg for de lag av mening som feltet rommer – disse er preobjektive fenomener, med det mener Merleau-Ponty at det er fenomener som ennå ikke er blitt bevisste. Det preobjektivt erfarte er det opprinnelige, først gjennom refleksjon over fenomenet blir dette bevisst. ”*I pre-refleksiv modus erfarer kroppen det pre-objektive felt av fenomener; når refleksjon inntreffer, blir de preobjektive fenomener til objekter.*” (Østergård i Merleau-Ponty 1994) Stien er kroppslig. Gjennom å vandre stien erfarer vi først og fremst stien kroppslig. Vår kroppslighet formes gjennom vandringen og gjennom kroppen ”svarer” eller forholder vi oss kroppslig gjennom alle sanser til stiens faktisitet og iboende budskap. Stiene formidler gjennom sin iscenesettelse hvilke sanser vi skal ta i bruk, samtidig utgjør stiens iscenesettelse (faktisitet) et perseptuelt felt som får betydning for vår *opplevelse* av stien.

Dernest ønsker jeg å nærme meg andre sider ved opplevelsen som overskrider det kroppslige, opplevelser som overskrider den rent fysiske bevegelse – det spirituelle, meditative og transcendentale. Jeg tenker her på teoriene og perspektivene til Csikszentmihalyi (1983, 1991) m.fl. knyttet til flowopplevelser, peak experiences, optimal opplevelsen. Med Csikszentmihalyi åpnes muligheten for gripe den kroppslige erfarings overskridende

elementer. Csikszentmihalyi er fenomenologisk i sin tilnærming, flow og optimal opplevelse er uløselig forbundet med kroppen i handling og opplevelsen av selvet karakterisert ved:

1. Sammensmeltning av handling og bevissthet,
2. Sentrering av oppmerksomheten på et begrenset stimulusfelt.
3. Fraværende selv-bevissthet
4. Følelse av kompetanse og kontroll.
5. Utvetydig mål og øyeblikkelig feedback
6. Autotelisk natur

(Csikszentmihalyi 1983, 1988)

I det vi vandrer på stien finnes muligheten for å gå inn i en annen rytme, hvor handling og bevissthet smelter sammen. Det er på en og samme tid en spesiell form for intensitet og eksistens både når det gjelder kroppen i bevegelse og når det gjelder selve opplevelsen av omgivelsene, stien, landskapet. Oppmerksomheten er konsentrert på et begrenset stimulusfelt, det finnes intet rasjonelt utbytte eller belønning, en drives av en indre motivasjon og et indre utbytte. Til handlingen er ofte knyttet en følelse av kompetanse og kontroll, hvor vi opplever en utvetydig og umiddelbar tilbakemelding. Selvopplevelsen er betinget av både kropp, handlinger og omgivelser. Opplevelse av selvet⁸ omfatter en overskridelse av eller en utvidelse av grensene for ens ego - ego transendens. (Csikszentmihalyi 1983, 1991, Lüders 1994) Tidsopplevelsen endrer seg fra en kronologisk tidsopplevelse til en psykologisk tidsopplevelse. Tiden er ikke lengere timer og minutter, men strekkes og fortettes i takt med opplevelsesintensiteten i handlingen (vandringen).

Drew Leder overskrider fenomenologiens kroppsoppfattelse som i følge ham bygger på at filosofene skjeler mellom kropp og sinn og kroppsoppfattelsen handler dermed mest om sansning og bevegelse. Leders kroppsoppfattelse bygger på en forståelse av kroppens fundamentale forbundethet med verden. ”Kroppens røtter rekker ned i en muld av organisk liv, hvor det bevisste sinn ikke kan følge med”(Leder 1990 s.173). Gjennom arbeidene til Leder åpner det seg en mulighet for å utforske de mer meditative og spirituelle sidene ved turen. De meditative og spirituelle eller åndelige sidene ved friluftsliv og naturopplevelsen er ikke ukjente, men ingen jeg har lest tidligere har forankret deres perspektiv i teori.⁹

For å gripe det en person har med seg inn i møtet bakfra ønsker jeg å bruke teorier og perspektiver som kan gi oss grunnlag for at forstå på hvilken måte kulturelle menings- og betydningssystemer spiller inn og danner grunnlag for individets handlinger, opplevelse og fortolkning av opplevelsen. Det finns mange kultur- og samfunnsteorier og jeg skal ikke gi en uttømmende beskrivelse av dem her, de teoriene jeg har valgt å trekke frem er valgt for å gi ekslempel på teorier som tar opp spørsmålet om sammenhengen mellom individ og kultur og som sier noe om hvordan forståelsesmåter og begreper syntetiseres i verdier som uttrykkes i handlingsmønstre hos det enkelte individ. En teoretiker jeg mener er vanskelig å komme uten om i denne sammenhengen er Bourdieu.

Bourdieu gjør det klart for oss at kulturen sitter i kroppen, symbolske dominerende strukturer nedfeller seg i mer eller mindre ureflekterte, kroppsliggjorte former – habitus. Habitus referer således til en kroppsliggjort iboende kompetanse for å handle på bestemte måter i bestemte

⁸ Jeg mener at Csikszentmihalyi's oppfattelse av selvet her kan sammenlignes med Næss begrep ”økologisk selv” jvf. Arne Næss 1973, 1976, 1986,

⁹ Se for eksempel Hågvar 1986, 1994, Hobbøl 1994, Vaagbø 1994, Dahle 1994, Løvold 1994, Solberg 1994, (Alle artikler finnes i Dyade nr. 2 1994), Bischoff 2002, 2004

sosiale felt. Bourdieus analyser av ulike felt legger i stor grad vekt på at ulike verdier, koder og symbolske mønstre dominerer. Den sosiologiske analysen av handlingen setter feltet og de sosiale prosesser i sentrum. Hos Bourdieu forstås subjektet først og fremst ut fra det sosiale feltet og subjektets handlinger og opplevelser tilskrives en diskurs eller en situerthet i et sosialt felt. (Bourdieu 1984, Langseth 2004, Frønes 2001)

Et eksempel på en helt annen tilnærming kan være Berger og Luckmans forståelse av virkeligheten som sosialt konstruert. Kultur forstås, hos Berger og Luckman, analytisk som en objektiv realitet på linje med den fysiske verden, vi fødes inn i en objektiv sosial og kulturell realitet. Kulturen internaliseres i det enkelte menneske. Internaliseringen forstås hos Berger og Luckman som en tilegnelse av det allmenne samfunnsmessige, gjennom det handlende subjekts interaksjon med den objektive sosiale realitet. Den kulturelle realitet internaliseres fordi den fremstår som selvfølgelig. Tyngden i teorien legger vekt på å gripe den symbolske verdens regulering av subjektene.

Når det gjelder teorier som anvendes innen dagens forskning for å si noe om friluftsliv og turgåing som kulturell konstruksjon anvendes, ut over de to jeg har nevnt her, teoretikere som for eksempel Giddens, Habermas, Mead, Schütz, Becker m.fl. (Jvf. Tordsson 2004, Skogen 1999, Langseth 2004, Petersen 1999, Odden og Bischoff 2000, 2002, Bischoff 1996, 1998, 2000, 2002)

Når vi ønsker å nærme oss og forstå hvordan et menneske opplever og skaper mening i møtet med landskapet gjennom stien, hvordan forståelsen av natur og landskap skapes i det enkelte menneske, er det umulig ikke å få assosiasjoner til for eksempel sosialisering, oppdragelse, erfaringsdannelse, læring. Her kan det heftes mange ord på men det jeg opplever som sentralt er at ”møtet” har en slående likhet med læringsituasjoner slik de beskrives i pedagogikken og en må spørre seg om det ikke grunnleggende er tale om det samme. Opplevelse, tolkning og forståelse er sentrale deler av en læringsprosess. Forståelse eller læringen kan betegne resultatet av en læringsprosess, resultatet av de psykiske prosesser der finner sted i det enkelte individ som kan føre til relativt varige endringer hos den enkelte, samtidig som det er en samspillprosess mellom individet og dets materielle og sosiale omgivelser. (Illeris 2000, 1999, Hiim og Hippe 1998)

”Således drejer læring sig i den sidste ende om processer der formidler mellem mennesket som et biologisk-genetisk udviklet væsen og de af menneskene udviklede samfundsmæssige strukturer. I læring udvikles de erkendelser, de følelser og den socialitet, der er en væsentlig del af samfundets forudsætninger og råmateriale. Men de samfundsmæssige forhold udvikler sig til selvstændige strukturer med karakter af givne rammer som sætter betingelser for både erkendelser, de følelser og den socialitet der kan komme til udfoldelse” Illeris 1999 s. 192.

Stiens læringspotensial

I ethvert møte mellom et individ og en sti finns et læringspotensial¹⁰. Stiens faktisitet skaper grunnlaget for læring. Den tilrettelagte stien kan leses som formidler av en samfunnssetablert

¹⁰ jeg velger her å bruke begrepet læring, og tenker det da som en slags samlebetegnelse for de prosessene som foregår i det enkelte individ i dets møte med verden uansett om de er relatert til erfaring, sosialisering, utvikling, dannelse, oppdragelse eller for den sags skyld opplevelse. Denne bruken av begrepet læring er i tråd med Illeris 1999

oppfattelse av, hva du skal oppleve i naturen og hvordan dette skal oppleves. Stien kan tolkes som en iscenesettelse av kulturens oppfattelse av turgåing; hva turgåing er, hva som skal oppleves gjennom turgåing og dermed formidler den også oppfattelse av hva natur er, hvordan vi skal forholde oss til naturen, samt sammenhengen mellom kultur og natur.

I en analyse av kyststien jeg deltok i i 1999 blev det tydelig at kyststivandringen kan ses som et veltilrettelagt pedagogisk prosjekt:

”En slags dannelsesreise gjennom de opplevelsene, den kunnskapen og de læringsmulighetene, som kulturen har bestemt er viktige; fortidsminnene, fortellingen om de som levde her før oss, viktige og interessante (sjeldne) planter, dyr mv. Samtidig er det også læringen om maktkampen om arealene, adgangen til strandsonen er et hett tema og det finns mange eksempel på at grunneiere har forsøkt å legge om stiene, fjerne merker osv. Det er læringen om campingkulturen. Hva som oppleves som ”pent” og ”stygt” preges av den iscenesatte natur. Stiens iscenesettelse angav på mange plan, hvordan den skulle brukes, hvilke handlings alternativer som var intenderte på hvilke tidspunkter. Hele stiens bevegelse er en fortelling om hvordan landskapet, naturen og kulturen skal oppleves. Selve vekselvirkningen mellom den kroppslige opplevelse og stiens iscenesettelse utgjør tolkningsrommet for den enkelte. Vi må skjelne mellom brukshensynet, den instrumentelle bruk av stien og så dens betydning på opplevelsplanet. Stien er innrettet med øye for det overskuelige, velordnede og sikre.” Bischoff 2001

Forvaltningen er den instans som ivaretar de samfunnsmessige oppgaver mht. forvaltningen av naturen, tilretteleggingen for friluftsliv etc. I lyset av sitatet om kyststivandringen kan forvaltning problematiseres og betraktes med bakgrunn i pedagogisk tenkning.

Forvaltning og pedagogikk

Jeg ser det som vesentlig å utforske forvaltningens pedagogiske sider ut fra en hensikt om å komme nærmere en forståelse av stiens pedagogiske potensialer. Jeg skal i det følgende tydeliggjøre forvaltningens relasjon eller parallell til pedagogikken, for deretter å vende tilbake til stien og hvordan stien gjennomføres av forvaltningstenkningen og derigjennom skaper et bestemt grunnlag for læring.

Både forvaltning og undervisning er kulturelle fenomen. Opprinnelig må det formodes å ha vært slik at oppdragelse og læring foregikk uformelt i tilknytning til den virksomheten og de arbeidsoppgavene som var knyttet til det å overleve og føre slekten videre. Først i det øyeblikket samfunnene er blitt mer komplekse og utøvelsen av arbeidsfunksjonene har forutsatt et større teoretisk innhold enn det som kunne formidles uformelt, er oppdragelse og læring trukket ut av den nære familiære /lokale sammenhengen og plassert i formelle institusjoner som undervisning. Forvaltningen kan betraktes på linje med undervisning, også her har det vært en bevegelse fra den nære lokale sammenhengen i retning av en stigende formalisering og sentralisering. Samtidig skjer det en bevegelse fra en praktisk og lokalt forankret kunnskap mot en mer teoretisk, vitenskaplig og diskursiv kunnskap. Den praktiske forvaltning forandrer seg i takt med de samfunnsmessige endringene. I det behovet for mer kunnskap og høyere grad av felles beslutninger, samordning av forvaltning og miljøtiltak økes, skapes også behovet for en overordnet natur- og miljøpolitikk.

Både forvaltning og undervisning kan betraktes som kulturelle fenomen i mer enn en forstand. Hvis vi ved en kultur ikke bare forstår dens atferdsmønstre i form av vaner og arbeidsmetoder og tekniske/teknologiske metoder, men i tillegg de verdiene og normene som kulturen i siste instans er basert på. Da blir de kulturelle fenomen ikke alene ved selv å være gjennomsyret av disse verdiene, men også ved å være et viktig redskap i formidlingen av disse verdiene og normene. De to sidene ved kulturen som her er nevnt gir utdannelsen et dobbelt sikte; dels å kvalifisere, dels å danne. Det er nemlig ikke kun undervisningens oppgave å kvalifisere den enkelte til å kunne ivareta en rekke nødvendige og nyttige funksjoner i det samfunnet en er en del av, men også å bidra til utviklingen av et menneske som handler ut fra de fremtredende verdiene og normene i det kulturgrunnlaget samfunnet hviler på. Tilsvarende har forvaltningen et dobbelt sikte som dels er å omsette samfunnsmessige og politiske målsetninger til praktisk forvaltning nasjonalt og lokalt og dels å målbære og legge til rette for og stimulere til naturvennlig bruk av norsk natur innenfor rammen av den norske friluftslivstradisjonen.

Ser vi på forskjellige retninger innen pedagogikken fremgår det at de alle bygger på hver deres overbevisning om hva mennesket er, hvordan mennesket lærer og hva mennesket bør lære. Det finnes ulike pedagogiske retninger som hver især er uttrykk for forskjellige verdisynter, menneskesynter, kunnskapssynter, samfunnssynter. Forvaltningen kan på samme måte sies å ha et utgangspunkt i bestemte og grunnleggende verdisynter, natursynter, menneskesynter, samfunnssynter, kunnskapsynter osv. Her er det kanskje vanskeligere å få øye på ulike forvaltningsretninger som står for ulike verdisynter, men ser vi på en del av konfliktene mellom lokalbefolkningen og de sentrale myndigheter, når det gjelder naturforvaltning og naturvern kan disse brukes til å eksemplifisere hvordan ulike syn på kunnskap, natur, menneske og samfunn manifesterer seg og får betydning i den konkrete forvaltning av et naturområde. (se for eksempel Krogh 2000, 1999; 3 artikler, Clementsen 2000, Clausen og Svennevig 2002)

Som i all undervisning, jobber også forvaltningen ut fra en rekke overordnede målsetninger som springer ut fra bestemte verdigrunnlag. Friluftslivet tillegges samfunnsnytte; *"Friluftsliv som middel for helsegevinst"*, *"Friluftsliv som motivasjon for miljøvern"* og *"Friluftsliv som del av vår kulturelle identitet og som motivasjon for kulturvern"* (Stortingsmelding nr. 39, 2001). Et hovedmål for friluftslivspolitikken er "friluftsliv for alle", i friluftslivsmeldingen fremstår den fysiske tilrettelegging, sikring av arealer og tilgjengelighet som noen av måtene å realisere dette på. Det fremheves at tilrettelegging i form av fysiske tiltak er særlig aktuelt i nærområdene til der folk bor og i tilknytning til reiselivs- og hytteområder i skog-, fjell- og kystområder. (St.melding 39, 2001 s. 88). Meldingens hovedmål er således å skape best mulig betingelser for friluftsliv i morgendagens Norge, både gjennom fysisk tilrettelegging i form av stier, løypenett i nærområdene, økt stimulering i befolkningen gjennom aktivitetstilbud for ulike grupper i samarbeid med friluftslivsorganisasjonene samt økt fokus på behovet for friluftsliv som en del av barn og unges oppvekstvilkår (barnehage, skole etc.).

Norsk friluftslivspolitik og forvaltning synes tuftet på forestillingen om at menneskene gjennom kontakten med naturen (friluftslivet) utvikler kjennskap til naturen som betyr at vi blir glad i naturen og derfor vil ta vare på den. *"Gjennom kjennskap til natur kjem og kunnskap om, og omsorg for natur. Det å bli "glad i" eit naturområde skapar engasjement for å ta vare på naturområdet. Det gir forståing for samanhengane i naturen og skapar naudsynte verdiar og haldningar"* (St.melding 39 2001 s.17) Friluftsliv ses som et middel til å forstå behovet for naturvern, miljøvern og å skape en bærekraftig utvikling. *"Å sikre friluftslivet som grunnlag for ei berekraftig utvikling føreset at ein legg vekt både på å sikre*

allemannsretten, å sikre attraktive areal og å sikre motivasjonen i befolkningen” (St.melding 39 2001 s.17)

Handler friluftsliv om å skape holdninger og verdier til natur som styrker miljøbevisstheten og en bærekraftig utvikling? Og hvis det gjør blir forvaltningens oppgaver og virksomhet i form av tilrettelegging og stimulering for friluftsliv i dette lys i aller høyeste grad et pedagogisk anliggende.

Pedagogikken må betraktes på flere nivå. Vi kan tale om et overordnet nivå som beskjeftiger seg med perspektiv, teorier og refleksjoner som ligger til grunn for pedagogisk tenkning og som danner fundamentet for ulike pedagogiske retninger, og vi kan tale om et mer konkret nivå som omhandler den faktiske planlegging og gjennomføring av undervisningen. På samme måte kan forvaltningen studeres både på et overordnet nivå og på et praktisk og konkret nivå. Det overordnede nivået omhandler det verdigrunnet samt de teorier og den kunnskapen som ligger til grunn for den forvaltningskulturen som danner fundamentet for dagens forvaltningspraksis¹¹. Det praktiske og konkrete nivået omhandler den faktiske planlegging og fysiske tilrettelegging i naturen.

Slik jeg ser det gir forvaltningen et svar på hvordan det skal tilrettelegges for å realisere de overordnede politiske målene. Så kan det naturligvis drøftes hvor godt dette svaret er, og i hvor høy grad en klarer å realisere de overordnede målsetningene, men hovedpoenget her er å ta inn over seg at forvaltningen gjennom sin praktiske virksomhet skal realisere ulike målsetninger. Det helt sentrale for meg her er altså å stille samme spørsmål som jeg gjør i forhold til al annen undervisning; er det sammenheng mellom nivåene? Realiseres målsetningene? Hvorfor, hvorfor ikke?

Innen pedagogikken sortere denne type spørsmål under didaktikken¹². Didaktikk er læren om undervisningens planlegging og gjennomføring. Den tar opp generelle problemstillinger som er gjeldende for de aller fleste fagområder. Didaktikken omfatter teori om de forskjellige faktorer som må taes hensyn til ved planlegging og gjennomføring av undervisning; mål, målgruppe, innhold, rammer, læreprosess, vurdering. I den didaktiske relasjonstenkning er det sentralt å vurdere de ulike faktorer i forhold til hverandre, slik at de bygger opp under, støtter hverandre for å oppnå størst mulig læringspotensial i en gitt lærings situasjon. (Hiim og Hippe 1993, 1998)

Gjennom å analysere stiens tilrettelegging og faktiskitet ut fra pedagogisk refleksjon og didaktisk relasjonstenkning vil det være mulig å komme nærmere de læringsmuligheter møtet med stien rommer. Stien og de omgivelsene stien er innfelt i utgjør sammen med de kulturelt formidlede meningssystemer læringskonteksten for det enkelte individ. Slik jeg tenker det nå, skal en didaktisk analyse av turstien ta utgangspunkt i de overordnede politiske målene for friluftsliv for deretter å undersøke hvordan disse håndteres, følges opp og omsettes i den praktiske forvaltning til for eksempel konkret fysisk tilrettelegging av turstier. Dernest skal en didaktisk analyse også bevege seg den andre veien fra den konkrete tursti og undersøke hvilke læringsmuligheter som ligger her og videre hvilken tenkning, kultur og verdier som ligger til grunn for valg og avgjørelser.

Tilretteleggingen av stier i nærområdene skal skape forutsetningene for at befolkningen kommer seg ut i naturen og få ”gode” naturopplevelser som utvikler naturforståelsen og

¹¹ for en drøfting av dette se for eksempel Krogh 2000

¹² for en drøfting av didaktikken se Hiim og Hippe 1989, 1997

tilretteleggingen skal sikre "alles" adgang til naturen. I en håndbok fra Direktoratet for Naturforvaltning slås det fast at markaområdene er viktige for å skape muligheter for at folk kan drive friluftsliv i nærområdet:

"I dag bor 75 prosent av Norges befolkning i byer og tettsteder. At den nære naturen ivaretaes og utvikles for friluftsliver er avgjørende for dere muligheter for å komme seg jevnlig ut og utvikle forståelse for naturen." (DN-2003 s.9)

I samme håndbok legges det vekt på betydningen av å skape gode muligheter for barns friluftsliv: *"Barn blir glade av å være i naturen. Dette påvirker trolig dere holdning til naturen videre i livet.* (DN-2003 s. 21) og det presiseres at naturen har betydning for læring og sosialisering: *"Ut fra den betydning naturen har som arena for læring og holdningsskaping, skal ifølge læreplanen for grunnskolen, naturen i større grad taes i bruk i undervisninga. Naturen skal brukes både til læring og fysisk aktivitet, og elevene skal bli glade i og bidra til å ta vare på naturen."* (DN-2003 s. 21)

Gjennom dette lille utplukk av offentlige mål og begrunnelser for friluftsliv, blir det tydelig at den offentlige politikk er basert på en forståelse av at den enkelte (i tillegg til mye annet) utvikler forståelse for naturen gjennom friluftslivet. Men spørsmålet er fortsatt hva er den "gode" naturopplevelse? Hvordan skapes naturforståelsen i samspill med tilretteleggingen? Hva er de kvalitative forskjellene på ulike opplevelser av natur knyttet til ulike handlinger, ulike naturmiljøer og ulik grad av tilrettelegging? Det vet vi ikke pr. i dag, men at det finnes store forskjeller synes opplagt, men vi vet ikke hvordan disse forskjellene påvirker vårt forhold til natur, turgåing og friluftsliv på sikt. På tross av alt vi ikke vet er det likevel mulig å reflektere over hvordan naturopplevelsen til folk flest påvirkes gjennom tilretteleggingen i nærområdene, og da det er her de fleste ferdes er det også grunn til å tro at denne tilretteleggingen på sikt kan få stor betydning for hvordan vi forholder oss til naturen.

Nedenstående sitat er hentet fra Kulturdepartementet og Direktoratet for Naturforvaltning. Gjennom dette blir flere perspektiv tydelige. Sitatet er innledning til et kapittel i boken som omhandler *normer* for turstier og skiløyper:

"Turstier er traséer som vi kan ferdes på til fots. De er ryddet for vegetasjon, men grunnen er ikke eller i liten grad opparbeidet. De er vanligvis merket, og bredden er min. 0,5 m. Turstiene bør være mest mulig tiltrekkende, avvekslende og interessante, og de bør legges utenom kjedelige strekninger som for eksempel veier. Vi anbefaler ryddebredde på minst 1 m, slik at man unngår å støte borti våte greiner, og for å unngå at stien gror igjen. Turstiene skal være tørrest mulig, uansett årstid og nedbørsmengde, og man bør legge dem slik at de passerer vanskelige steder som ur, myr, elver og bekker på best mulig måte. Stigningen bør man fordele jevnt over lengre drag.(..) Vær på vakt mot slitasje i terrenget. Stien må ikke legges slik at den fungerer som en bekk i regnværperioder. Slake traséer og en større bearbeiding av terrenget (man kan fjerne røtter og steiner) kan bidra til at stien kan bli brukt av folk som er lettere bevegelseshemmet."
(Kulturdepartementet/DN 1991, s.58)

Gjennom sitatet kan en få grep om en del av innholdet i menings- og betydningssystemers *styrende kraft*, når det gjelder turstier. Sitatet sier noe om hva som skal oppleves, men også om hva som **ikke** skal oppleves; vi skal ikke komme for tett på trærne så vi blir våte, stigningen bør være jevn – underforstått så vi ikke anstrenger oss for mye og blir svette? Ur,

myr, elver og bekker er vanskelige steder å ferdes, som vi skal passere på lettest mulige måte. Vi skal ikke kjede oss; veier er kjedelige. Gjennom å skjerme turgåeren fra de våte trærne, stigning, ur, myr, bekker, elver, evt. stein og røtter ekskluderes en rekke opplevelseskvaliteter. Opplevelseskvaliteter som inviterer til å bruke andre sanser enn synssansen og evne til å gå.

Stien synes primært å være bygget opp omkring synssansen. Indirekte formidler den at det vesentlige er å "se", at det er gjennom øyet at verden skal erfares. Stien er tilrettelagt slik at den gående kan løfte blikket – underlaget er jevnt, trær er ryddet, kløpper lagt ut, evt. grus kjørt på. Den taktile sans stimuleres hovedsaklig gjennom føttene, samt solen og vindens berøring av ansiktet. Dernest kommer det til uttrykk gjennom merkingen; blikket styrer retningen på bevegelsen gjennom landskapet – hvor er det neste merke? Sist men ikke minst kommer dette til uttrykk gjennom de opplevelseskvaliteter det ofte fokuseres på ved tilrettelegging av turstier – utsikt, sjeldne planter, kulturminner; alt sammen noe som skal ses og betraktes. Stiens tilrettelegging skaper bestemte muligheter for den kroppslige opplevelse, den legger premissene for en forståelse av hvordan naturen (i turgåing) skal erfares; gjennom synet og føttene. Stien støtter på den måte opp om den eksisterende kultur som i høy grad er visuell og auditiv. Videre anbefales det en ryddebredde på 1 m, slik at man ikke skal komme bort i våte greiner osv. Umiddelbart synes dette jo både hensiktsmessig og selvfølgelig, men går vi kritisk inn i det og spør oss hvilken betydning dette kan få for opplevelsen blir det tydelig at her samtidig oppstår muligheten for at vi blir tilskuere mer enn vi er deltakere. Det at stien er bred, stien er slak og jevn, stien er merket og så videre åpner for at vi som turgåere ikke trenger å anstrenge oss eller involvere oss – vi kan bli på utsiden av naturen. Satt helt på spissen blir stien som et "underholdningsprogram på fjernsyn". Man stenges ute fra det man på en eller annen måte fornekter er den egentlige virkelighet. På tross av at en går på stien kan det oppleves som om en betrakter det hele litt utafra.

Stien gjennom perspektivene

Jeg har i dette essay beveget meg i et teoretisk landskap uten merket løype med den hensikt å forme en mulig sti for mitt videre arbeid. Stien er blitt til underveis og det står klart for meg at jeg har beveget meg nede i dalen alt imens jeg har kastet lange blikke opp mot 2000 m toppene, hvor overblikket over de enkelte perspektiver jeg har tatt opp befinner seg.

Gjennom arbeidet med dette essay er det blitt tydelig for meg at det her er tale om utvikling og utviklingsprosesser uansett hvilket perspektiv på stien vi går inn i, essayet handler om ulike utviklingsprosesser og hvordan disse er knyttet til hverandre og delvis betinger hverandre. På mange måter kan selve stien ses som symbol på utvikling og symbol på hvordan ulike utviklingsprosesser er vævet inn i hverandre og til sammen utgjør den helheten vi kan kalde "en sti".

En sti er et landskap i utvikling, en sti er materialiseringen av en kultur i utvikling, kulturen utvikles gjennom mennesker, strukturer, institusjoner i utvikling, stien har et utviklende potensial for den enkelte, læring er utvikling, forvaltning er utvikling. Gjennom å gå på stien både i tanken og i virkeligheten beveger vi oss gjennom teoretiske, opplevde og konkrete perspektiv på utvikling. Gjennom å studere stien blir det mulig å studere utvikling på ulike nivå og hvordan de ulike nivå relaterer seg til hverandre og spiller sammen.

Litteraturliste

- Bischoff, Annette (1996). *Friluftsliv, ungdom og personlig utvikling. Speciale*.
Københavns Universitet
- Bischoff, Annette (2004): Er turgåing friluftsliv? Perspektiv på stiens og merkingens makt. Innlegg på forskningskonferansen "Idrettspolitik som størknet mening og skapende kraft"
HIT 3-4 desember 2001. I Tangen, J.: *Kyststien – tre perspektiver*. HIT-Skrift 3-2004
- Bischoff, Annette (2002): På stier mellom landskap og landskaping. FRIFO-rapport; Forskning i friluft
- Bourdieu, P. (1984); *Distinction*. London: Routledge
- Clausen og Svennevig 2002; Naturen mellom lokal viten og vitenskap. I *Naturens Værdi*.
Vinkler på danskens forhold til naturen. Gads Forlag, København 2002
- Csikszentmihalyi, Mihaly; *Flow. Optimalopplevelsens psykologi*. Munksgaard 1991.
- Csikszentmihalyi, Mihaly; *Deep Play and the Flow Experience in Rock Climbing*. I Harris, J. & Park, R. (ed.): *"Play Games & Sports*. Human Kinetics Publishers, Inc. 1983.
- Daugstad, K., Jones, M. (1998): *Kulturlandskapet i forvaltningen – begrepsbruk og verdisyn*.
I Framstad, E. og Lid, I. (red): *Jordbrukets kulturlandskap*. Universitetsforlaget
- Direktoratet for naturforvaltning (2003); *Marka. Planlegging av by- og tettstedsnære naturområder*.
Håndbok 24.
- Direktoratet for naturforvaltning (2004); *Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder*.
Håndbok 25.
- DN-håndbok 3: *Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv*. DN 1993
- Frederiksson, Cecilia (1997); *Ursäkta, var är skogen?* I Saltzman, K. & B. Svensson, B. (red)
(1997) *Moderna landskap*. Bokforlaget Natur og Kultur
- Frønes, Ivar (2001): *Handling, kultur og mening*. Fagbokforlaget
- Geelmuyden, A. K. (1989): *Vurdering av opplevelsesverdier i landskapet – et kritisk blikk på metodespørsmålet*. *Landbruksøkonomisk Forum* 4/89. s. 54-64.
- Grimstad-Klepp, Ingunn (1998): *På stier mellom kultur og natur: turgåeres opplevelser av kulturlandskapet og deres synspunkter på vern*. Oslo : Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo : Universitetsforlaget
- Hiim, H. og Hippe, E. (1998): *Læring gjennom opplevelse, forståelse og handling*.
Universitetsforlaget
- Hornborg, Alf (1997): *Landskapet som "text"*. I Saltzman, K. & B. Svensson, B. (red) (1997)
Moderna landskap. Bokforlaget Natur og Kultur
- Hornborg, Alf (2000); *Negotiating nature: culture, power and environmental argument*.
Lund : Lund univ. press, 2000.
- Illeris, Knud (2000): *Læring*. Roskilde Universitetsforlag

- Ingold, Tim (2000): *The Perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill.* Routledge
- Jones, Michael (1998): *Opplever alle landskapet på samme måte? I Framstad, E. og Lid, I. (red): Jordbrukets kulturlandskap.* Universitetsforlaget
- Krogh, Erling (1995): *Landskapets fenomenologi.* Dr. gradsarbeid Norges Landbrukshøgskole
- Krogh, E. (1999): *Naturbruk – konflikter og konfliktårsaker.* Notat til kurset "Naturressursforvaltning i teori og praksis" Finsås 26.-28. januar 1999. Institutt for økonomi og samfunnsfag, NLH.
- Krogh, E. (1999): *Kulturforskjeller og naturbrukskonflikter.* Notat til kurset "Naturressursforvaltning i teori og praksis" Finsås 26.-28. januar 1999. IØS, NLH.
- Krogh, E. (2000): *Miljøforvaltningens verdigrunnlag.* Notat, Miljøverndepartementet.
- Kulturdepartementet og DN (1991): *Stier, løyper og turveier.*
- Langseth, Tommy (2003): *Bidrag til forståelsen av fjellturens meningsfulle oppbygning. En hermeneutisk-fenomenologisk analyse av det å gå alene i fjellet.* Hovedoppgave i sosiologi. Sosiologisk institutt, Universitet i Bergen
- Leder, Drew (1990): *The Absent Body.* Chicago University Press
- Löfgren, O. og Frykman, J. (1979): *Den kultiverade människan,* Liber Förlag
- Lüders, k., Møller, v., Povlsen, j.,: *Hooked - om vanvid og æstetik i sport og kropskulturen.* Odense Universitetsforlag. 1993.
- Mels, T. (1999): *Wild landscapes: the cultural nature of Swedish national parks. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner. Avhandlingar ; nr 137.* Lund : Lund University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (1994): *Kroppens fenomenologi.* Pax forlag.
- Nagbøl, S. (2002): *Oplevelsesanalyse og subjektivitet.* Psyke og Logos, s. 284-316, Psykologisk forlag.
- NINA; *Vårt friluftsliv. Temahefte 3.* Norsk institutt for naturforvaltning 1993
- Norland Fylkeskommune 1992: *Planlegging og tilrettelegging for friluftsliv..*
- Pedersen, Kirsti: *Det har bare vært naturlig.* Dr.gradsavhandling NIH 2000
- Rauland Historielag 1989: *Gamle Vegar I Rauland*
- Saltzman, Katarina (2001): *Inget landskap är en ö : dialektik och praktik i öländska landskap* Lund : Nordic Academic Press
- Simonsen, Kirsten (1993): *Byteori og hverdagspraksis.* Akademisk Forlag
- Skogen, Kjetil: *Ungdom og natur: postmoderne identitetskonstruksjon eller reproduksjon av klassekultur?* Tidsskrift for samfunnsforskning 1994

- Skogen, Kjetil.: Cultures and Natures – Cultural patterns, Environmental Orientations and Outdoor Recreation Practices among Norwegian Youth. Dr.polit. dissertation. Department of Sociology and Human Geography. University of Oslo 1999
- Skogen, Ketil: Friluftsliv som seismograf for sosial endring: jegere og snowboardere i det seinmoderne. Prøveforelesning til dr.politgraden Oslo Universitet 2000
- Statens Landbruksbank 1996: Tilrettelegging for friluftsliv på Statsskog SF's eiendommer.
- St.melding 39 (2001): Friluftsliv – en veg til høgare livskvalitet. Miljøvern Departementet 2000-2001
- Svensson, B. (1997): Vardagsmiljöer og söndagskulisser. I Saltzman, K. og Svensson, B. (red) (1997) *Moderna landskap*. Bokforlaget Natur og Kultur
- Tordsson, Bjørn: Å svare på naturens åpne tiltale. Dr.scientavhandling. Norges Idrettshøgskole 2003
- Tordsson, Bjørn: Naturens åpne tiltale – kulturell konstruksjon eller fenomenologisk realitet? Bidrag til forskerkurset; Naturopplevelse, forvaltning og tilrettelegging. UMB 2004
- Vorkinn, M, Rieese, H. Vittersjø, J.(2000): Norsk friluftsliv - på randen av modernisering? ØF-rapport ; nr 02/2000
- Vaagbø, Ola: Den norske turkulturen. FRIFO 1993.
- Vaagbø, Ola: Turen som kontemplasjon. Dyade nr.2. 1994, side 14-32
- Østerberg, Dag (1990): Det sosio-materielle handlingsfelt. I Deichman-Sørensen, T. & I. Frønes: *Kulturanalyse*. Gyldendal, Oslo. (s. 65-81).
- Østerberg, Dag (1998): *Arkitektur og sosiologi i Oslo*. Pax Forlag, Oslo. Side 23-35, 84-96, 112-115.